

ANTONI PIEŃKOS

Streszczenie pracy doktorskiej na temat:

**MORSKI WYMIAR DZIAŁALNOŚCI NATO –
UWARUNKOWANIA, INSTYTUCJONALIZACJA
I WPŁYW NA BEZPIECZEŃSTWO OBSZARU
TRANSATLANTYCKIEGO**

**WYDZIAŁ NAUK POLITYCZNYCH
I STUDIÓW MIĘDZYNARODOWYCH
UNIwersytet Warszawski**

Warszawa 2020

Problem badawczy i uzasadnienie wyboru tematu

Tematem rozprawy jest morski wymiar działalności NATO, który przeanalizowany został pod względem jego uwarunkowań, procesów instytucjonalizacji i wpływu na bezpieczeństwo obszaru transatlantyckiego. Cały okres funkcjonowania NATO podzielono, ze względu na charakter zagrożeń i reagowania na nie, na cztery główne okresy: formowania się Sojuszu i obowiązywania strategii zmasowanego odwetu (1949–1967), panowania strategii elastycznego reagowania i dwutorowości (1967–1989), adaptacji Sojuszu do nowych wyzwań (1990–2013) i renesansu starych zagrożeń (2014–2019). Zbadano go zarówno pod względem planowania strategicznego, instytucjonalno-systemowym, jak i techniczno-operacyjnym. Dlatego też ramy czasowe prowadzonego badania to przedział od 1949 (w praktyce wzięte pod uwagę zostały także pewne elementy z okresu od zakończenia II wojny światowej, ale mające wpływ na powołanie do życia Sojuszu) do 2019 roku (ostatni rok możliwy do przeanalizowania ze względu na zaplanowany termin obrony tej rozprawy).

W celu ujęcia tych wszystkich aspektów uwzględnione zostały: miejsce przestrzeni morskiej w działalności NATO; uwarunkowania, czyli kontekst polityczny, strategiczny i militarny; instytucjonalizacja, czyli tworzenie struktur i ram do działania, wpisanie ich w szerszy kontekst systemu decyzyjnego NATO i rozwijania interoperacyjności między sojusznikami oraz wpływ działania Sojuszu na bezpieczeństwo morskie obszaru transatlantyckiego i jednocześnie swobody żeglugi, handlu i przepływu informacji na spójność Sojuszu. Inne elementy, chociaż potencjalnie ważne dla systemu bezpieczeństwa państw członkowskich NATO, nie zostały uwzględnione ze względu na marginalne znaczenie dla tematu analizy. Taki wybór czynników umożliwił realizację głównego celu pracy, czyli określenia dwustronnych relacji i wpływów pomiędzy działalnością NATO a przestrzenią morską z jej cechami wyróżniającymi, czyli otwartością, bezgranicznością i bezwzględnością. Wynikają one z charakterystyk fizycznych, geograficznych, ale też prawnych i polityczno-historycznych tego środowiska. Główną tezę prowadzonego badania jest stwierdzenie, że morski wymiar funkcjonowania NATO miał bardzo istotny (względem innych domen) wpływ na całokształt działania Sojuszu i wpływ ten rósł w kolejnych analizowanych okresach.

Zagadnienie bezpieczeństwa morskiego i znaczenia akwenów morskich w polskiej nauce jest od długiego czasu mocno zaniedbywane, a ostatni okres faktycznego zainteresowania tą tematyką – szczególnie z uwzględnieniem wymiaru politycznego, militarnego i gospodarczego – przypada na lata dwudziestolecia międzywojennego (1918–1939). W późniejszym okresie zainteresowanie kierunkiem morskim ograniczało się praktycznie jedynie do wymiaru gospodarczego, ale właściwie z całkowitym pominięciem

związanych z tym kwestii bezpieczeństwa. Sytuacja pogorszyła się dalej po zakończeniu zimnej wojny, kiedy reformy gospodarcze i zmiany na rynkach światowych doprowadziły do zapaści przemysłu stocznioowego i w mniejszym stopniu również innych gałęzi gospodarki morskiej. Towarzyszyła temu również powolna erozja sił okrętowych Marynarki Wojennej. Stanowiło to element szerszego zjawiska, do którego można zaliczyć także marginalizowanie kwestii związanych z bezpieczeństwem morskim w debacie publicznej w Polsce. Wynikało to w dużej mierze z przekonania o konieczności organizacji obrony swoich interesów morskich w ramach współpracy międzynarodowej – najpierw w ramach Układu Warszawskiego, a następnie NATO i Unii Europejskiej. Z tego powodu polityka morska oraz bezpieczeństwo morskie są przedmiotem badań praktycznie jedynie ośrodków naukowych położonych nad morzem, wśród których wiodącą rolę pełni niewątpliwie Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni. Takie podejście do kierunku morskiego w Polsce (jako państwie członkowskim NATO) jest o tyle nietypowe, że Sojusz był formowany – i nadal w znacznej mierze takim pozostaje – jako organizacja państw morskich, które poświęcają dużo uwagi właśnie środowisku morskemu.

Już w samej nazwie NATO (Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego) pojawia się właśnie sformułowanie „północnoatlantycki”, następnie powtórzone również wielokrotnie w treści konstytuującego organizację Traktatu Waszyngtońskiego. Pokazuje to jak ważny dla państw zakładających Sojusz był fakt położenia ich wszystkich na wybrzeżach Oceanu Atlantyckiego. Dlatego warto zbadać jak ważny dla utrzymywania solidarności wewnątrz sojuszniczej i *raison d'être* NATO jest właśnie wymiar morski funkcjonowania tej organizacji i jak w związku z tym rozwijały się siły morskie państw członkowskich oraz jak zmieniała się organizacja instytucji odpowiedzialnych za współpracę w tym obszarze. Wyniki pracy mają na celu uzupełnienie obecnego dorobku naukowego w Polsce, ponieważ nie powstała dotychczas w kraju żadna monografia naukowa łącząca badania nad funkcjonowaniem Sojuszu i przestrzenią morską. Także na gruncie międzynarodowym autor nie trafił na podobną publikację odnoszącą się do całego okresu istnienia NATO. Z polskiego punktu widzenia analiza ta może przyczynić się do zrozumienia, dlaczego uczestniczenie Polski w inicjatywach morskich NATO może służyć potwierdzeniu „użyteczności” naszego kraju jako wiarygodnego sojusznika. Z tego powodu powinno stać się ono stałym elementem polityki rządu RP oraz działalności sił morskich naszego kraju.

Potrzeba tworzenia sojuszy wojskowych w celu równoważenia wpływów najsilniejszych aktorów danego systemu bezpieczeństwa została zauważona już w starożytności i od tego okresu towarzyszyła stosunkom międzynarodowym nieprzerwanie

przez całe dzieje ludzkości. Sojusze tworzone były jednak przeważnie doraźnie w celu utrzymywania równowagi sił pomiędzy aktorami międzynarodowymi i taka sytuacja utrzymywała się właściwie aż do końca zimnej wojny. Po zakończeniu II wojny światowej w północnej hemisferze utworzono dwa przeciwstawne sojusze wojskowe skoncentrowane wokół Stanów Zjednoczonych i ZSRR. Jako pierwsze w historii sformowane zostały one nie tylko ze względu na istnienie wspólnego zagrożenia, ale również ze względu na uznawanie – w mniej lub bardziej dobrowolny sposób – wspólnego zespołu wartości. Nie czyniło to jednak z nich organizacji o trwałym charakterze, ponieważ nadal ich racją bytu pozostawała przede wszystkim ochrona przed wspólnie identyfikowanym zagrożeniem. Dlatego właśnie kluczowym wydarzeniem w historii sojuszy wojskowych było zakończenie zimnej wojny, kiedy rozwiązany został Układ Warszawski, a niecałe półtora roku później również ZSRR. W związku z tym NATO, jako organizacja o charakterze *stricte* obronnym, pozostało bez jasno sprecyzowanego zagrożenia, które do tej pory było podstawą jego funkcjonowania. Stworzyło to sytuację, w której trzeba było postawić sobie pytanie, czy NATO powinno dalej funkcjonować, a jeśli tak to co ma być jego nowym zadaniem uzasadniającym dalsze istnienie. Odpowiedź jaką postawiono w wyniku procesu transformacji i adaptacji Sojuszu przekształciła NATO w praktyce we wspólnotę bezpieczeństwa angażującą się nie tylko w obronę swoich członków, ale biorącą również odpowiedzialność za stabilność i bezpieczeństwo całego obszaru traktatowego oraz w pewnym stopniu także obszarów szczególnego zainteresowania państw członkowskich, takich jak na przykład Europa Południowo-Wschodnia oraz Bliski i Środkowy Wschód. Otworzyło to tym samym nowy rozdział w historii sojuszy międzynarodowych.

Przestrzeń morską w aktywności państw już od początków cywilizacji była traktowana przede wszystkim jako dogodna droga do prowadzenia wymiany handlowej – zwłaszcza na większych dystansach i o charakterze międzynarodowym. Powodowało to, że państwa korzystające ze swojego nadmorskiego położenia rozwijały się dzięki handlowi zamorskiemu, ale jednocześnie stawały się uzależnione od jego niezakłóconego przebiegu. Niestety ze względu na charakterystykę środowiska morskiego jest on stosunkowo łatwy do zakłócenia. Z tego powodu każdy z tych krajów tworzył siły morskie, których zadaniem było w pierwszej kolejności zabezpieczenie własnych interesów handlowych i w drugiej potencjalne uderzenie w analogiczne interesy przeciwnika. Choć w dzisiejszych czasach, kiedy działania połączone różnych rodzajów sił zbrojnych są na porządku dziennym, a zasięg i precyzja środków rażenia wzrosły skokowo, możliwości oddziaływania sił morskich na ląd mocno się rozwinęły, to nadal nie są one w stanie podbijać terytoriów ani kontrolować ludności.

Ludzkość była, jest i będzie osadzona na lądzie i aktywność morska pozostaje swego rodzaju dodatkiem.

Czy oznacza to, że morski wymiar działalności państw (i organizacji takich jak NATO) powinien być traktowany w polityce międzynarodowej jako marginalny? Oczywiście nie. Wynika to z faktu, że siły morskie mogą ograniczać lub zabezpieczać dostęp do: surowców, rynków zbytu, sojuszników, ale też np. do przeciwników i pól bitew na lądzie, a także do informacji pozwalających budować świadomość sytuacyjną. Ta ostatnia stanowi receptę do sukcesu na współczesnym polu walki, ale także klucz do skutecznego budowania polityki odstraszania. Z tego powodu przestrzeń morska jest obiektem zainteresowania polityków, wojskowych i naukowców nie tylko w państwach morskich, ale również tych niemających dostępu do morza, ponieważ również ich interesy często są zależne od nieskrępowanej wymiany prowadzonej przez morza i oceany. Słynny teoretyk strategii morskiej Alfred Mahan określił akweny morskie jako *great highway*, czyli wielką arterię skracającą dystans – fizyczny i psychologiczny – pomiędzy państwami i kontynentami. Czyni to ze środowiska morskiego pierwsze pole powszechnej dziś globalizacji. Morze pozwala także zdecydowanie lepiej niż inne domeny rozwijać sieć międzykontynentalnych powiązań pomiędzy państwami, co kształtowało i kształtuje w dużej mierze strukturę systemu międzynarodowego.

Cel rozprawy, pytania badawcze i hipotezy

Chcąc wypełnić główny cel tej pracy autor podjął próbę odpowiedzi na trzy kluczowe pytania badawcze:

1. Jakie było znaczenie wybranych czynników (hierarchia zagrożeń, zachowanie wolności żeglugi, instytucjonalizacja współpracy, poczucie solidarności wewnątrz sojuszniczej, katalog zadań dla sił morskich oraz wpływ środków technicznych znajdujących się w dyspozycji państw członkowskich NATO) dla istotności morskiego wymiaru funkcjonowania NATO i na jakiej podstawie dokonano oceny ich ważności?
2. Jak zmieniało się znaczenie morskiego wymiaru działalności NATO i w jaki sposób łączy się to z orientacją państw członkowskich (morską lub lądową) z jednej strony i spectrum zadań dla sił morskich Sojuszu z drugiej? Przy odpowiedzi na to pytanie uwzględniono fakt, że mimo rozbudowanej instytucjonalizacji NATO jest organizacją, gdzie decydują przede wszystkim interesy poszczególnych (zwłaszcza tych najsilniejszych) państw.

3. W jaki sposób NATO adaptowało i adaptuje się do zmieniającego się środowiska bezpieczeństwa morskiego i w jakim stopniu reakcja ta jest adekwatna do potrzeb wynikających z założeń strategicznych i doktrynalnych Sojuszu oraz poszczególnych państw członkowskich?

Uzupełnienie tych trzech głównych pytań stanowiły zagadnienia pomocnicze takie jak: znaczenie położenia wszystkich państw założycielskich NATO nad Oceanem Atlantyckim dla pierwotnego kształtu organizacji i późniejsza zmiana tego środka ciężkości bardziej w kierunku kontynentalnym; charakter zagrożeń w przestrzeni morskiej w kolejnych etapach funkcjonowania Sojuszu; dylemat pomiędzy działaniem na Oceanie Atlantyckim i morzach oblewających kraje członkowskie, a wyjściem Sojuszu *out of area*; podział obowiązków w zapewnianiu bezpieczeństwa morskiego pomiędzy NATO i UE (wedle rozgraniczenia na *maritime safety* i *maritime security*); wpływ ostatnich zmian w środowisku bezpieczeństwa Sojuszu (wojna w Syrii i działalność tzw. państwa islamskiego oraz aneksja Krymu i wojna na wschodzie Ukrainy) na znaczenie wymiaru morskiego funkcjonowania NATO; wpływ na morski wymiar działalności NATO rosnącego znaczenia gospodarczego obszarów morskich dla rozwoju krajów członkowskich (które w czasach współczesnych stało się kluczowe dla funkcjonowania ich gospodarek) oraz jak przebiegała transformacja sił morskich NATO pod względem instytucjonalnym i technicznym.

W pracy weryfikacji podlegały trzy hipotezy badawcze, których weryfikacja umożliwić miała określenie dwustronnych relacji i wpływów pomiędzy działalnością NATO, a przestrzenią morską jako środowiskiem działań państw i organizacji międzynarodowych. Pierwsza z nich brzmi: biorąc pod uwagę charakterystykę systemu międzynarodowego, środowiska morskiego oraz zasad działania organizacji międzynarodowych najważniejszymi czynnikami decydującymi o znaczeniu morskiego wymiaru funkcjonowania NATO są: hierarchia zagrożeń, zachowanie wolności żeglugi oraz instytucjonalizacja współpracy. Jako mniej ważne przyjęto: poczucie solidarności wewnątrz sojuszniczej oraz katalog zadań dla sił morskich. Wpływ środków technicznych znajdujących się w dyspozycji państw członkowskich NATO uznano za wtórny względem powyższych uwarunkowań.

Hipoteza druga brzmi: mimo że grono państw członkowskich NATO (organizacji zakładanej przez kraje o zdecydowanie morskiej orientacji) rozszerzało się głównie o państwa o bardziej lądowej orientacji (zwłaszcza po zakończeniu zimnej wojny), to ze względu na katalog zadań realizowanych na morzu i poziom aktywności Sojuszu w tym środowisku znaczenie morskiego wymiaru funkcjonowania NATO rosło w kolejnych etapach jego funkcjonowania. Szczególnie mocny wzrost nastąpił na przełomie XX i XXI wieku, kiedy na

działaniach morskich oparto główny ciężar działań operacyjnych całego NATO – szczególnie w misjach *out of area*. Taki kierunek zmian wynikał zdaniem autora również ze wzrostu znaczenia handlu międzynarodowego prowadzonego na morzach i oceanach świata oraz ze zwiększania się możliwości oddziaływania przez siły morskie na ląd. Ten ostatni element powoduje, że oprócz kontroli przestrzeni morskiej coraz większe stają się możliwości kształtowania środowiska działań na lądzie.

Hipoteza trzecia mówi o tym, że pomimo zwiększania poziomu interoperacyjności, pogłębiania współpracy oraz wzrostu jakościowego pozyskiwanych systemów uzbrojenia malejąca liczba posiadanych środków powoduje problem „zbyt krótkiej kołdry”, który przejawia się zbyt niską dostępnością sił morskich względem rozszerzającego się geograficznie oraz kompetencyjnie zakresu zadań. Dysonans ten może w przyszłości doprowadzić do utraty wiodącej roli Sojuszu w tym środowisku, szczególnie w obliczu rosnącego potencjału w tej sferze Chin, Rosji i Iranu. Z drugiej strony skuteczna adaptacja do tych wyzwań pozwoliłaby niewątpliwie, oprócz zachowania pozycji międzynarodowej, umocnić także spójność całej organizacji.

Założenia teoretyczne i metody badawcze

Podstawę teoretyczną pracy stanowią nurty teoretyczne mieszczące się w ramach paradygmatu realistycznego w nauce o stosunkach międzynarodowych wraz ze wszystkimi tego konsekwencjami. Wiąże się to z przyjęciem następujących podstawowych założeń w postaci: uznania cykliczności procesów historycznych i sceptycyzmu co do akumulacji doświadczeń. Dodatkowo uwzględniono jeszcze: prymat interesów nad wartościami oraz decydująca rola państw jako aktorów systemu międzynarodowego i siły militarnej jako głównego czynnika rozstrzygającego spory międzynarodowe oraz wspierającego egzekwowanie swojej woli względem innych aktorów. Nurty te to teoria realizmu neoklasycznego i koncepcje geopolityczne kładące nacisk na znaczenie położenia nadmorskiego oraz implikacje polityczne z tego wynikające na czele z koncepcją amerykańskiego teoretyka Alfreda Mahana. Środowisko morskie ze względu na swój wymagający charakter i złożoność potrzebnych środków stwarza okoliczności, w których większość państw może realizować swoje interesy jedynie w ramach współpracy z mocarstwem morskim posiadającym szersze zdolności do działania. Tłumaczy to między innymi dlaczego pomimo zaniku rywalizacji międzyblokowej zasadne jest utrzymywanie współpracy sił morskich NATO – stanowi ono oszczędność dla podłączających się i możliwość realizacji swoich interesów dla lidera. Dla Stanów Zjednoczonych współpraca w domenę morskiej w ramach NATO jest niezwykle ważna, ponieważ potencjał morski od

początków zimnej wojny stanowi symbol amerykańskiej potęgi i przewagi strategicznej. Jednocześnie US Navy pozostaje rozciągnięta pomiędzy Atlantyk oraz Pacyfik i w percepcji wewnętrznej (samoocena) oraz zewnętrznej (ocena innych graczy) powstaje przekonanie o słabnięciu jej pozycji i wtedy właśnie silna staje się potrzeba wspierania się potencjałem sojuszników z NATO. Najlepszym przykładem tego typu działań jest rezygnacja po zakończeniu zimnej wojny przez US Navy z utrzymywania na stałe na wodach oblewających Europę okrętu lotniczego, czyli symbolu amerykańskiej potęgi morskiej. Państwa europejskie stanęły wtedy przed wyzwaniem uzupełnienia tego braku, aby nie stał się on rysą na percepcji NATO jako sojuszu morskiego i Stanów Zjednoczonych jako gwaranta bezpieczeństwa starego kontynentu. Przykładów tego typu współzależności jest znacznie więcej. Jednocześnie niezależnie jednak od wysokich kosztów utrzymania swojej pozycji Stany Zjednoczone niezmiennie widzą interes w utrzymywaniu wpływu na europejskich członków Sojuszu, w tym szczególnie w utrzymaniu swobodnego kontaktu transatlantyckiego. Ma to stanowić receptę na swoją słabnącą globalnie pozycję i rozciągnięcie posiadanych środków technicznych. Podejście to wynika bezpośrednio z wciąż silnych pośród strategów amerykańskich inspiracji koncepcjami Mahana, który uważał, że kluczowymi elementami w przestrzeni morskiej wpływającymi też na całokształt polityki państw są handel i komunikacja morską, utrzymanie swobody żeglugi oraz systemu baz zamorskich, a także ukonstytuowana sieć partnerów i sojuszników. Dodatkowo uważał on, że dla kraju takiego jak Stany Zjednoczone to właśnie kierunek morski powinien być tym determinującym w dużym stopniu całokształt polityki państwa.

Do opracowania i interpretacji zebranych do badania danych wykorzystano: metodę porównawczą/analogii oraz metodę analizy systemowej, a do wnioskowania głównie metodę indukcji. Pierwsza z nich wykorzystywana jest do znajdowania cech wspólnych różnych zjawisk i procesów, ale co może nawet istotniejsze również szukania różnic między nimi – przy zastrzeżeniu, że badane elementy powinny być porównywalne pod względem jakościowym. Ta metoda została wykorzystana do zestawienia ze sobą poszczególnych etapów funkcjonowania NATO i do skonstruowania amplitudy znaczenia morskiego wymiaru funkcjonowania Sojuszu. Drugą wykorzystaną w pracy metodą była metoda analizy systemowej, która traktuje zjawiska polityczno-międzynarodowe jako części pewnego systemu rozumianego jako uporządkowany wewnętrznie i ustrukturyzowany zestaw elementów. Przy prowadzonym badaniu systemem tym jest północnoatlantycki układ polityczno-organizacyjny służący utrzymywaniu międzynarodowej pozycji państw do niego należących. Co ważne, wycinki funkcjonujące w ramach systemu nie znajdują się w próżni,

ale działają według prawideł utrwalonych w systemie oraz oddziałują na siebie nawzajem. Metoda ta posłużyła do opracowania modelu badania opartego na czterech głównych poziomach porównawczych stosowanych dla wyodrębnionych powyżej głównych etapów funkcjonowania NATO: okresu zimnej wojny podzielonego na dwie części cezurą roku 1967 i przyjęciem strategii elastycznego reagowania, okresu transformacji lat 90 XX wieku i pierwszej dekady XXI wieku oraz okresu po 2014 roku, czyli Sojuszu w obliczu nowych, ale znanych już z historii działania NATO w zimnej wojnie, wyzwań.

Przyjęte elementy porównawcze podzielono na cztery grupy, z których w pierwszej dla każdego z czterech etapów funkcjonowania NATO dokonano próby uogólnienia znaczenia wymiaru morskiego dla poczucia solidarności, miejsca zagrożeń z morza w hierarchii ogólnych zagrożeń dla NATO oraz istotności wolności żeglugi dla transportu sił wzmocnienia oraz gospodarek państw członkowskich. Już w tym miejscu nietrudno zauważyć, że kwantyfikacja tych kategorii nie mogła być łatwa i dosyć uznaniowa, jednak autor dołożył wszelkich starań, aby dochować wierności zasadom rzetelnego warsztatu naukowego i obiektywności badawczej. W tym celu wybrano najbardziej adekwatne zaplecze teoretyczne i metodyczne oraz postarano się dotrzeć do jak najszerszego spectrum dostępnej literatury i materiałów źródłowych. Mimo tego wyznaczenie odpowiednich czynników porównawczych i ustalenie ich znaczenia pozostaje jednym z największych wyzwań, z jakim mierzą się badacze środowiska międzynarodowego.

Na drugim poziomie przewidziane w dokumentach strategicznych i doktrynalnych zadania dla sił morskich Sojuszu zostały zestawione z wcześniejszymi wynikami, aby zbadać ich adekwatność do poziomu pierwszego analizy. Biorąc pod uwagę, że do skutecznej realizacji zadań potrzebne są odpowiednie narzędzia, na następnym poziomie zbadano rozwiązania instytucjonalne, które w wypadku organizacji o takiej złożoności jak NATO, mają pierwszoplanowe znaczenie dla realnych zdolności działania. Ich ocena polegała na określeniu tego, czy przystają one do przyjętych rozwiązań doktrynalnych, czy też są zbyt rozbudowane lub niewystarczające. Wreszcie na najniższym poziomie autor dokonał analizy rozwiązań technicznych, które niejako służą do wypełnienia treścią rozwiązań instytucjonalnych i z tego względu będą oceniane jako odpowiednie lub nieodpowiednie do tego zadania. Uwzględniony przy tym został również kontekst potencjalnego przeciwnika i jego możliwości technicznych, które mogą istotnie niwelować potencjał sojusznicy.. Na tym poziomie uwzględnione zostały również realia operacyjne, czynniki/ograniczniki finansowe i podział kosztów między sojuszników. Tak skonstruowany model pozwolił

zdaniem autora uchwycić dynamikę zmian w czasie na poszczególnych poziomach, a także złożoność i hierarchię interakcji między nimi, odgrywając rolę porządkującą i analityczną.

Struktura rozprawy

Przedstawiona powyżej problematyka badania wymusza przyjęcie określonych rozwiązań strukturalnych. Praca została podzielona na sześć rozdziałów. Pierwszy z nich został poświęcony na przeanalizowanie tytułowego morskiego wymiaru działalności NATO przy wykorzystaniu różnych podejść teoretycznych. Po dokonaniu tego przeglądu teorii wybrane zostało najbardziej adekwatne zdaniem autora podejście teoretyczne w postaci realizmu neoklasycznego w nauce o stosunkach międzynarodowych. Jest to narzędzie użyteczne przy definiowaniu czynników kształtujących politykę poszczególnych państw członkowskich oraz całego NATO w systemie międzynarodowym (co pozwala ocenić także znacznie morskiej domeny ich działalności w tej układance), a także pozwalające przeanalizować rolę przyłączania się w funkcjonowaniu sojuszy międzynarodowych. Dodatkowo wzięte zostały pod uwagę założenia geopolityczne przypisujące decydujące znaczenie położeniu nadmorskiemu państwa oraz przestrzeni morskiej jako czynnikowi decydującemu o układach sił na świecie, w tym przede wszystkim koncepcja Alfreda Mahana. Jej znaczenie wynika z wpływ jaki wywierała ona i nadal wywiera na amerykańskich polityków i strategów, co powoduje, że nie pozostaje ona także bez wpływu na strategię i funkcjonowanie NATO. W tym samym rozdziale dokonano także uzasadnienia przyjętego podłoża teoretycznego i wskazano na najważniejsze implikacje wynikające z tego dla badanego w pracy zjawiska.

Rozdział drugi zawiera prezentację definicji i klasyfikacji związanych z omawianą tematyką oraz przedstawienie przyjętego modelu badania, w tym wybranych przez autora czynników porównawczych. Korzystając z założeń wybranego podłoża teoretycznego, zaprezentowano model badawczy skonstruowany na potrzeby tej pracy oraz przedstawiono siatkę pojęciowo-klasyfikacyjną, co wraz z elementami opisanymi w rozdziale pierwszym tworzy wspólnie zaplecze metodologiczne poniższej rozprawy.

W rozdziale trzecim i czwartym analizie – opartej na przyjętym modelu badawczym oraz podłożu teoretycznym – poddano odpowiednio pierwszy okres funkcjonowania NATO, czyli przedział od powołania Sojuszu w 1949 roku do przyjęcia strategii elastycznego reagowania w 1967 roku, oraz okres od 1967 roku do Szczytów NATO w Londynie i w Rzymie w latach 1990 i 1991. Rozdział piąty poświęcony został okresowi transformacji Sojuszu od początków lat 90 XX wieku do Szczytu NATO w Newport w 2014 roku. W okresie tym Sojusz przeszedł transformację strukturalną i doktrynalną w celu stawienia czoła nowym wyzwaniom. Rozdział szósty poświęcony jest okresowi od wspomnianego powyżej

Szczytu w Newport (stanowiącego moment przełomowy dla Sojuszu) i omawia problematykę readaptacji do zmieniającego się środowiska bezpieczeństwa oraz ponownego wzrostu znaczenia klasycznych zagrożeń dla bezpieczeństwa. W okresie tym coraz bardziej widoczne staje się kwestionowanie supremacji morskiej NATO na świecie przez kraje takie jak Rosja, Chiny czy Iran, a jednocześnie Sojusz bardziej świadomie poszukuje odpowiedzi na to wyzwanie. W zakończeniu autor podsumował wyniki pracy oraz dokonał próby krytycznej oceny przyjętych przez siebie założeń, a także przedstawił polski kontekst zagadnienia oraz dokonać prognozy rozwoju przyszłości morskiego wymiaru działalności NATO.

Charakterystyka źródeł

Podstawę źródłową pracy stanowią przede wszystkim oficjalne dokumenty i strategie publikowane przez organizacje takie jak NATO, Unia Europejska, ONZ i jego agendy czy oficjalne instytucje państw członkowskich tych organizacji odpowiadające za strategię, bezpieczeństwo i politykę morską. Oprócz tego bardzo ważną literaturą były monografie i artykuły naukowe oraz analityczne poświęcone zarówno historii i transformacji NATO, jak i bezpieczeństwu morskemu, które było badane nie tylko w warstwie teoretycznej, ale również w pewnym zakresie pod względem technicznym. W aspekcie techniczno-wojskowym ważnym elementem były także raporty instytucji państwowych i organizacji międzynarodowych oraz opracowania ośrodków analitycznych i eksperckich. Dla analizy najbardziej bieżącej tematyki związanej ze zmianami następującymi wewnątrz NATO wykorzystane zostały także komunikaty i doniesienia prasowe oraz różnego typu publikacje elektroniczne. W części poświęconej pojęciom i definicjom ważne źródło stanowiły encyklopedie, leksykony i słowniki oraz normy standaryzacyjne natowskiej agencji ds. standaryzacji. Zebrane materiały źródłowe opracowywano przy wykorzystaniu metod jakościowych, w tym głównie analizy treści. Ze względu na ograniczenia językowe praca bazuje na literaturze i źródłach polsko-, angielsko- i francuskojęzycznych, do których udało się dotrzeć podczas kwerendy w polskich bibliotekach Uniwersytetu Warszawskiego i Akademii Marynarki Wojennej w Gdyni oraz zagranicznych Uniwersytetu w Kilonii, a także NATO Defence College w Rzymie. Uzupełnienie stanowiły publikacje i źródła dostępne online oraz znajdujące się w osobistych zbiorach autora. Na zakończenie tego zestawienia należy nadmienić, że bardzo cenne uzupełnienie i drogowskaz przy przygotowywaniu tej rozprawy stanowiły spotkania i rozmowy z ekspertami oraz praktykami (cywilnymi i wojskowymi), jakie udało się odbyć autorowi podczas wyjazdów studyjnych do Londynu (NATO Allied Maritime Command), Brukseli (Europejska Agencja Obrony), Rzymu (NATO Defence College), Lizbony (The Youth Atlantic Treaty Association Portugal), Kilonii

(Institute for Security Policy at Kiel University) i Gdyni (Akademia Marynarki Wojennej i Centrum Operacji Morskich – Dowództwo Komponentu Morskiego).

Wyniki badań i wnioski

Poniżej przedstawiono główne wnioski z przeprowadzonych w rozprawie badań oraz odpowiedzi na przedstawione powyżej pytania badawcze. Najlepszą drogą ku temu jest prześledzenie relacji poszczególnych czynników porównawczych wybranych w trakcie konstruowania modelu badawczego. W pierwszym z analizowanych okresów katalog zadań można określić jako adekwatny do kontekstu strategicznego i występujących zagrożeń, a dostępne środki techniczne oraz instytucjonalne jako wystarczające do planowanej skali aktywności. Jedynym problemem był tutaj uwidaczniający się pod koniec tego okres niedobór środków technicznych względem rosnącego potencjału przeciwnika. W drugiej części zimnej wojny katalog zadań dla sił morskich, podobnie jak w innych obszarach, został mocno ograniczony ze względu na politykę odprężenia. Dopiero w ostatniej dekadzie rozrósł się stając się nie tylko adekwatnym do charakteryzowanego środowiska bezpieczeństwa i zagrożeń z morza, ale wyszedł ponad to obejmując także zadania typowo ofensywne. W zakresie dostępnych środków i zaplecza instytucjonalnego, to podobnie jak w zakresie zadań pierwsza część analizowanego okresu była czasem powolnej erozji związanej z przesuwaniem dostępnych środków do innych rejonów geograficznych i niskimi nakładami państw europejskich. W latach 80. potencjał i możliwości operacyjne sił morskich wzrosły do poziomu niewystępującego w żadnym innym z analizowanych okresów. Podsumowując okres zimnej wojny mieliśmy do czynienia ze stosunkowo dobrym dopasowaniem kolejnych poziomów do siebie, a jedynym poważnym niedopasowaniem był pojawiający się w środkowych dekadach zimnej wojny niedobór środków pływających względem szerokiego spektrum zadań (a przede wszystkim wysokiej intensywności ich planowanej realizacji).

Po zakończeniu zimnej wojny w pierwszych 25 latach doszło do wielu zmian, ale generalnie można ocenić, że katalog zadań dla sił morskich w tym czasie podążał z pewnym opóźnieniem za ewoluującym środowiskiem bezpieczeństwa i potrzebami identyfikowanymi przez planistów oraz strategów NATO. W tym okresie ważniejsze stało się jednak wykorzystywanie sił morskich do oddziaływania na inne domeny, ponieważ skala zagrożeń z morza w tym okresie była niewielka, ograniczając się głównie do zagadnień asymetrycznych. Struktury instytucjonalne bardzo mocno ograniczone w badanym okresie w domenie morskiej uległy stosunkowo mniejszym ograniczeniom, a stałe zespoły Sojuszu stały się jednym z głównych symboli aktywności organizacji – dodatkowo ograniczenia tutaj przychodziły z pewnym opóźnieniem względem innych sfer/domen odpowiedzialności. Jeżeli chodzi o

środki techniczne w postaci sił morskich to w analizowanym okresie wzrosły znacznie ich możliwości jednostkowe i siła oddziaływania. Nie było to jednak w stanie przykryć rosnącego rozciągnięcia ilościowego, tj. malejącej liczby platform względem szerokich potrzeb geograficznych oraz operacyjnych.

W ostatnim pięcioletnim okresie funkcjonowania NATO zakres zadań nie uległ raczej rozszerzeniu, ale w odpowiedzi na nowe wyzwania i intensyfikację już istniejących zagrożeń znaczenie wzrosła intensywność tychże, czyniąc z domeny morskiej pierwszy front działań – w zakresie odpowiedzi na wyzwania asymetryczne na południowej flance – i niezbędne uzupełnienie sfery lądowej na wschodniej flance. W celu odpowiedzi na te zjawiska Sojusz podjął się kosztownego i głębokiego procesu adaptacji, który miał swoje mocne odzwierciedlenie także w domenie morskiej. Dużym problemem stał się natomiast narastający od lat problem proliferacji nowoczesnych środków rażenia, który wraz z aspiracjami wielu graczy do odgrywania znaczniejszej roli globalnej, spowodował podważenie paradygmatu totalnej przewagi morskiej państw NATO funkcjonującego od samych początków tej organizacji. Łączy się to także z dalszym rozciągnięciem posiadanych środków okrętowych. Prowadzi to do postępującego rozchodzenia się potrzeb zadaniowych (obecnie dodatkowo znajdujących się w dwóch różnych blokach o różnych charakterze: asymetrycznych i o wysokiej intensywności) z posiadanym potencjałem. W związku z tym potrzebne są dalsze działania adaptacyjne, będące w okresie pisania tych słów (marzec 2020 roku), przedmiotem intensywnych prac w samej organizacji i wielu krajach morskich NATO.

Najważniejszym elementem podsumowania głównych wniosków z prowadzonych badań stanowi odpowiedź na postawione na początku pracy pytania badawcze i poprzez to weryfikacja postawionych hipotez, co zostało po krótkce przedstawione poniżej. Analizując w praktyce kształtowanie się znaczenia wskazanych na początku pracy czynników warunkujących miejsce morskiego wymiaru funkcjonowania NATO w całokształcie jego działalności widoczne stało się, że przyjęta hierarchia czynników była prawidłowa z jednym wyjątkiem, który dosyć istotnie wpływa także na całościowe rozstrzygnięcia. Początkowo założono, że trzema najważniejszymi czynnikami są: miejsce zagrożeń z morza w całokształcie analizy środowiska bezpieczeństwa Sojuszu, znaczenie wolności żeglugi oraz instytucjonalizacja; następnie umieszczono katalog zadań oraz poczucie solidarności wewnątrz sojuszniczej, a na samym końcu znaczenie czynników technicznych (posiadanych środków oraz rozwoju techniki). Podczas prowadzonych analiz zauważalnym było, że katalog zadań oceniany niejako jako wtórny względem identyfikowanych zagrożeń w rzeczywistości grał wiodącą rolę, stanowiąc narzędzie nie tylko do realizacji interesów zewnętrznych NATO,

ale także wpływając istotnie na spójność organizacji. Należy jednoznacznie ocenić, że znaczenie tego elementu było znacznie istotniejsze niż prowadzonych procesów instytucjonalizacji.

Drugą postawioną w pracy hipotezą było przypuszczenie, że pomimo rozszerzenia grona państw członkowskich Sojuszu w głównej mierze o kraje o mocno lądowej „heartlandowej” (geopolitycznie patrząc kraje te widziały źródło zagrożeń dla siebie głównie z tego kierunku) orientacji, to jednak ze względu na katalog zadań, skalę aktywności, rosnące znaczenie handlu drogą morską oraz kluczowe znaczenie państw członkowskich o orientacji morskiej na politykę Sojuszu analizowany w tej pracy morski wymiar funkcjonowania NATO zyskiwał na znaczeniu. Wzrost ten rozpoczął się w ostatniej dekadzie zimnej wojny, a następnie postępował w całym okresie po zimnowojennym. Przeprowadzone analizy potwierdziły, że faktycznie mieliśmy do czynienia z takim właśnie trendem, który miał oczywiście swoje wewnętrzne cykle koniunkturalne. Obecnie znaczenie morskiego wymiaru funkcjonowania NATO można ocenić jako kluczowe zarówno dla realizacji interesów strategicznych Sojuszu, jak i (być może szczególnie) dla zachowania spójności organizacji, czego sztandarowymi przykładami są działania NATO na Morzu Śródziemnym oraz skala operacji prowadzonych przez stałe zespoły sił morskich Sojuszu.

Trzecia hipoteza, która podlegała weryfikacji w przedmiotowej rozprawie, dotyczyła problemu braków w posiadanych przez państwa członkowskie środków, które próbowano równoważyć ich rosnącym wyrafinowaniem technicznym. Jak jednak założono w tej pracy, ich rosnące zdolności (w tym zasięg oddziaływania) nie są w stanie zastąpić fizycznej obecności w rosnącej liczbie lokacji. Problem ten był zauważalny od samych początków Sojuszu i narastał z czasem z krótką przerwą w latach 80. i w pewnym stopniu również 90. XX wieku – następnie jednak wrócił on ze zdwojoną siłą po znacznych redukcjach w siłach morskich dokonanych po zakończeniu zimnej wojny. Problem ten został także zauważony przez kraje członkowskie prowadzące obecnie bardzo liczne projekty pozyskiwania nowych okrętów. Najlepszym przykładem, że problem ten został zauważony był program amerykańskich okrętów klasy LCS (ang. littoral combat ship), które chociaż okazały się projektem nieudanym, to pokazały, że również Amerykanie potrzebują bardzo szybko zwiększyć liczbę posiadanych jednostek pływających nawet kosztem ich jednostkowych zdolności – trend ten będzie kontynuowany w programie FFX, czyli pozyskania nowych lekkich fregat dla US Navy.

Patrząc na zgromadzone wnioski przez pryzmat realizmu neoklasycznego można potwierdzić za jego przedstawicielami, że faktycznie bardzo duże znaczenie dla miejsca

domeny morskiej w całokształcie polityki NATO miały czynniki wewnątrzpaństwowe, takie jak dziedzictwo, tożsamość, kultura strategiczna czy zagrożenia dla bezpieczeństwa wewnętrznego państw członkowskich. Zakotwiczenie w morzu głównych krajów należących do Sojuszu w momentach przejściowych wpływało istotnie na pozycjonowanie morskiej części działalności organizacji. Jak pokazały prowadzone badania obraz analizowanego zagadnienia nie byłby także pełen bez uwzględnienia możliwości efektywnego egzekwowania przez państwa swojej woli, co również akcentowali przedstawiciele realizmu neoklasycznego. Przykładem mogą być tutaj chociażby ograniczenia budżetowe wpływające na posiadane zasoby w postaci sił morskich (mimo zakwalifikowania tego czynnika w modelu badania jako wtórnego był on jednak ważnym uzupełnieniem pozostałych poziomów analizy). Dodatkowo przeprowadzone badania potwierdziły także jak ważna jest kwestia percepcji w wymiarze zewnętrznym (odbior organizacji przez innych aktorów międzynarodowych) i wewnętrznym (pewność siebie w ramach organizacji) dla budowania pozycji NATO w systemie międzynarodowym. Pokazało to także jak ważna w jej budowaniu była domena morska ze względu na jej siłę oddziaływania i wpływ na pozostałe środowiska operacyjne.